

ISTAKNUTI HRVATI U GOSPODARSKOM RAZVOJU NOVOG ZELANDA DO DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Ana JURA

Uvod

Osamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća počinje masovnije iseljavanje Hrvata u prekomorske zemlje uzrokovano nizom gospodarsko-političkih i društvenih čimbenika. Tako se od sredine 19. stoljeća do Prvoga svjetskog rata s područja današnje Hrvatske trajno iselilo oko 350 tisuća osoba, odnosno 11 posto ukupnog broja stanovnika, a između dva svjetska rata iselilo se još 125 tisuća, iz čega proizlazi da je za promatrano razdoblje nepovratni prekomorski kontingent iznosio oko 14,6 posto prosječne populacije (Nejašmić, 1990., 515).

Siromaštvo, nezadovoljstvo dugim razdobljem strane vladavine i eksploatacije koja je kočila gospodarski razvoj, slabe ljetine, filoksera, gubitak tržišta vina zbog uvođenja tzv. vinske klauzule kojom je uništena konkurentna sposobnost dalmatinskog vina na internom tržištu zbog uvoza jeftinog talijanskog vina, samo su neki od razloga koji su prisiljavali ljude da napuštaju domove u nadi da će u prekomorskim zemljama osigurati bolji život za sebe i obitelj. To je posebice došlo do izražaja na području Dalmacije, koja je, uz Liku, bila najsiromašniji i gospodarski najnerazvijeniji dio Hrvatske (Banović, 1987., 315-316).

Najveći dio agrarne sirotinje uputio se u prekomorske zemlje radi brze zarade, nipošto da se tamo trajno nastani. Nakon Prvog svjetskog rata mnogi su faktori — teška gospodarska situacija, velika udaljenost od domovine, blijedanje uspomena i slabljenje veza s domovinom, politička situacija u Jugoslaviji, u kojoj su dominirali Srbi te je vladao svojevrsan nacionalni sukob — utjecali na to da je većina emigracije s vremenom prerasla u kategoriju trajnog iseljništva (Trlin, 1978., 445). Tako se primjerice, prema izvještaju Iseljeničkog komesarijata — državne institucije osnovane 1921. godine i zadužene za problematiku vanjskih migracija — objavljenom u splitskom *Novom dobu* 4. lipnja 1924. godine, u prvom tromjesečju te godine iz Kraljevine Jugoslavije iselilo ukupno 5686 osoba, od kojih 629 ili 11,5 posto s područja Dalmacije (514 muškaraca i 115 žena). Na razini cijele Kraljevine u Novi Zeland se iselilo 37 osoba ili 0,7 posto (Bezić Filipović, 2006., 49-50). Vladislav Antunović u novinama *Iseljenič-*

ki muzej (1. srpnja 1938.) iznosi da je u Novom Zelandu 1934. godine živjelo više od 5 tisuća Hrvata, radnika, ribara i farmera, gotovo svi podrijetlom iz Dalmacije (Bezić Filipović, 2006., 94).

Hrvati u Novom Zelandu

Jedna od prekomorskih zemalja u koju su emigrirali Hrvati bio je i Novi Zeland. Ta otočna zemlja, koja se sastoji od dva velika otoka i nekoliko manjih ukupne površine 271.548 četvornih kilometara, s glavnim gradom Wellingtonom, otkrivena je tek 1642. godine zahvaljujući nizozemskom istraživaču Abelu Tasmanu, a engleski istraživač James Cook ju je 1769. godine preciznije istražio i načinio prve pouzdane karte te zemlje (Gol, 1975., 8).

Iseljenici koji su se doselili u Novi Zeland uglavnom su bili s područja Dalmacije, posebice iz Makarskog primorja. Prvi pisani trag o njima nalazimo već 1857. godine u izvještaju o ekspediciji austrijskog znanstvenika i istraživača Ferdinanda von Hochstellera na čijoj je fregati »Novara« bilo i nekoliko Dalmatinaca, od kojih su neki najvjerojatnije dezertirali i trajno se nastanili u toj zemlji (Čizmić, 1981., 14). Nakon toga počinje individualno doseljavanje većih ili manjih grupa, što je trajalo sve do početka 20. stoljeća, kada nastupa proces lančane migracije. Po strukturi i kvalifikaciji iseljenika radilo se uglavnom o seljačkoj, nekvalificiranoj radnoj snazi (preko 85 posto ukupnog broja), mahom muškarcima samcima, životne dobi između 20 i 40 godina, dakle najproduktivnijoj radnoj snazi (Laušić, 1985., 66). Područje koje su naselili nalazilo se sjeverno od Aucklanda, Dargavillea i North Avauia, gdje su se ujedno nalazila poznata nalazišta smole drveta kauri. Manji broj naselio se u Wellingtonu i Hamiltonu, kao i u Ngatei, New Plymouthu i drugdje (*Jugoslaven*, 1955., 152-153).

Nakon doseljavanja pretežito muške populacije, u Novi Zeland počinju pristizati i žene. Tako u izvještaju iseljeničkog dopisnika iz Aucklanda Miroslava Crkvenca iz 1930. godine stoji da onamo godišnje dođe oko 150 iseljenika, i to većinom žene i djeca ovdašnjih iseljenika ili pak mlade žene koje će se udati za naše iseljenike.¹ Tu je potrebno spomenuti i izglasavanje *Immigration Restriction Amendment Acta*, zakona o ograničavanju useljavanja koji je usvojen 1920. godine, koji je predstavljao prvi korak u ozbiljnijoj kontroli imigracije. U praksi to je značilo da su osobe nebritanskog podrijetla prije ulaska u zemlju trebale dobiti dopuštenje novozelandske vlade. Od 1926. godine Zakon se dodatno postrožio odlukom vlade Novog Zelanda da se Jugoslavenima dopusti

¹ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), fond Savez organizacija iseljenika (dalje: SOD), kutija br. 55, svezak 208, Dopis Miroslava Crkvenca o prilikama hrvatskih iseljenika na Novom Zelandu, Auckland, Novi Zeland, 30. travnja 1939., 3.

ulazak samo dok njihov broj ne dosegne 3500, nakon čega će se ulaz dopuštati samo ženama, zaručnicama ili pak maloljetnoj djeci ljudi koji već imaju stalan boravak u Novom Zelandu. Ta je odluka donesena jer se držalo da Hrvati, odnosno Jugoslaveni, nisu asimilirani u društvo Novog Zelanda, da stvaraju vlastita naselja te da su kao takvi nepoželjni stanovnici (Trlin, 1978., 449). Nakon donošenja tog zakona broj useljenih Hrvata u Novom Zelandu počeo je padati.

Gospodarsko-socijalne prilike i uvjeti života hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu

Prilike s kojima su se Hrvati suočili u Novom Zelandu bile su nezavidne. Budući da nisu poznavali jezik te da su mahom bili siromašni, prvi poslovi koje su obavljali bili su fizički najzahtjevniji. Tu se u prvom redu radilo o industriji iskopavanja fosilizirane smole drveta kauri, koja je imala široku primjenu u industriji te se koristila za proizvodnju lakova, linoleuma i slično, te je sve do tridesetih godina 20. stoljeća predstavljala jedan od osnovnih izvora zarade za većinu stanovnika. Iseljenik Bartul Šoljan u pismu gosp. Fedoru Aranickomu, voditelju Iseljeničkog komesarijata, o prilikama zaposlenja u Novom Zelandu piše: »(...) praznih ruku ne može se nikakav samostalni rad poduzeti, a zaposlenje nije osigurano, počeci imaju svakakih poteškoća, pa prema tome nebi nitkome dirao savietom i idi i neidi, ovdje su mnogi naši koji sebe smatraju nesretnim jer su ovdje.«²

Posao iskopavanja smole drveta kauri bio je izrazito težak jer se obavljao u lošim uvjetima, najčešće u močvarnim i vlažnim područjima, te je iziskivao stalno seljenje u potrazi za novim nalazištima. O tome nam svjedoči i pismo iseljenika Josipa Franića, objavljeno u *Pučkom listu* 15. rujna 1895. godine, u kojem navodi: »Kuće naše jesu od maža, a kuhinje od zemlje. Kada pada kiša, sve je mokro sa svih strana i kuće i kuhinje, a kada vjetar puha, sva se kuća tresu... O nama se može reći, da smo ni s kućom, ni bez kuće, ni goli, ni obučeni. Radimo uvijek ljeti i zimi u mokrini do koljena. Naše je stanje jadno i nevoljno« (Urlić, 2005., 54).

Ono što je dodatno otežavalo položaj naših smolokopača jest i zakonodavni akt *Kaury Gum Industry Act* izglasan 5. rujna 1898. godine kojim je regulirana proizvodnja smole drveta kauri. U praksi je to značilo da je posao ekstrakcije smole s drveta kauri postao rezerviran isključivo za britanske kopače, a akt je bio ponajprije uperen protiv useljenika iz Dalmacije (Trlin, 1978., 448). Glavne odredbe toga zakona sastojale su se u tome da se smola drveta kauri nije smjela iskopavati na mjestima koja su naznačena za ljude nastanjene na tome

² HDA, SOI, kut. 55, sv. 208, Prijepis pisma Bartula Šoljana Fedoru Arnickom, Henderson, Novi Zeland, 24. veljače 1927.

području te da svatko tko se bavi kopanjem gume mora za to imati dopuštenje i platiti 5 sterlinga na godinu. Također, neće biti dopušteno kopati gumu onome tko nije engleski podanik te, naposljetku, ne smije se iskopavati guma ako se u Novom Zelandu ne namjerava boraviti minimalno tri mjeseca (Urlić, 2005., 59-60). Zaoštrena situacija oko iskopavanja smole drveta kauri, koja je prethodila donošenju spomenutog zakona, rezultirala je prvim pokušajem društvenog okupljanja doseljenika iz Hrvatske na Novom Zelandu i stvaranjem *Komiteta za zaštitu prava dalmatinskih kopača smole drveta kauri* 1894. godine. Budući da je Komitet bio sastavljen pretežito od neobrazovanih dalmatinskih seljaka te da nije naišao na potporu austrougarske vlasti u domovini, nije mogao parirati zakonskim propisima i interesima zemlje useljenja, pa nije iznenađujuće što je ubrzo nakon donošenja *Kaury Gum Industry Acta* prestao postojati. Ipak, to ne umanjuje njegovo značenje i činjenicu da se po prvi puta u Novom Zelandu pokušalo stvoriti svrhovitu organizaciju ne samo hrvatske već imigracije općenito (Banović, 1988., 198-199).

Posljedice zakona bile su više nego pogubne za naše iseljenništvo. Mnogi su ostali bez posla i sredstava za život, te su bili prisiljeni prodrijeti i u druge primarne djelatnosti, gdje su se posebno istaknuli u vinogradarstvu, ribarstvu i stočarstvu, a kasnije i u svim drugim gospodarskim granama. Ukratko, gotovo svi imigranti koji su se doselili u Novi Zeland započeli su svoj put kao smolokopači, da bi kasnije, zahvaljujući ušteđevini, pokrenuli vlastiti posao. Mnogi naši iseljenici istaknuli su se u tom zahtjevnom fizičkom poslu, no tu navodimo samo neke od njih: Mate Franić iz Vina kod Vrgorca, za kojeg se smatra da je bio jedan od glavnih organizatora vađenja smole drveta kauri te ga je, zahvaljujući tome, odlikovala britanska kraljica (Stanković, 1980., 147); Luka Jurković iz Dubrovnika; Petar Šulenta i Đuro Radaj iz Makarske; Nikola Soić iz Rijeke (Crkvenčić, 1959., 200-201); Petar Jelavić (1896.—1989.) iz Ravče, koji je ujedno bio poznat fotograf, politički aktivist i pisac; grupa iz Žrnova s otoka Korčule, kojoj su pripadali Donko Tasovac-Mokular, Jakov Batistić-Surkić, Jerko Didović-Rade, Andrija Šegetin-Repak, Nikola Grbin-Subić, Nikola Šegetin-Kukumica, Jakov Cebalo-Babulić, Ivan Didović-Zule, Mihovil Dominik Vitali iz Sućurja na Hvaru te mnogi drugi (Jelich, 2008.).

S vremenom su se prilike života i životni standard naših iseljenika znatno popravili. Miroslav Crkvenac svjedoči da ih je većina stekla udobne domove, no ističe i negativne posljedice koje se očituju na djeci iseljenika, koja su — za razliku od svojih roditelja — školovana, te su se otuđila od svojih zemljaka i jezika, bilo zbog odgoja ili engleskog načina života.³ Iz navedenih razloga došlo je

³ HDA, SOI, kut. 55, sv. 208, Dopis Miroslava Crkvenca o prilikama hrvatskih iseljenika na Novom Zelandu, Auckland, Novi Zeland, 30. travnja 1939., 3.

do gubitka nacionalnog identiteta, što je jedan od najvećih problema hrvatskog iseljeničtva u Novom Zelandu. O poboljšanju gospodarsko-socijalnih prilika i uvjeta svjedoči i svećenik Milan Pavlinović, bivši župnik u Podgori kod Makarske, u svome pismu Ministarstvu socijalne politike 1937. godine.⁴

Pregled istaknutih djelatnika u raznim granama gospodarstva

Pregled istaknutih gospodarstvenika u Novom Zelandu započet ćemo s Markom Šimićem (1885.—1971.) koji je rođen u Tučepima kod Makarske, a u Novi Zeland se doselio već 1902. godine. On je također započeo kao smolokopač, no između 1906. i 1910. godine se, zajedno s Josipom Kraljevićem i Ivanom Lukešinom, upustio u trgovinu smolom drveta kauri. S vremenom u Aucklandu osniva svoju tvrtku *M. Simich & Co.* koja se prvo bavila trgovinom smole. S vremenom je prerasla u trgovinu za uvoz i izvoz raznoraznih namirnica, da bi naposljetku primat preuzela trgovina duhanom (Jelicich, 2008., 155-157). Bio je kandidat za počasnog konzula, što je navedeno u izvještaju Iseljeničkog komesarijata iz 1938. godine. Također je navedeno i da posjeduje vlastitu trgovačku zgradu vrijednu 20 tisuća funti sterlinga.⁵ Nakon što mu se 1924. godine pridružuje i brat Marin Šimić, poslovanje tvrtke, uz povremene krize, kreće uzlaznom putanjom. Osim što je bio uspješan gospodarstvenik, bio je aktivan i u društvenom životu naših iseljenika, o čemu svjedoči i činjenica da je obnašao dužnost predsjednika Jugoslavenskog kluba u Aucklandu.⁶

Još jedan od gospodarstvenika koji je postigao uspjeh zahvaljujući smoli kaurija bio je i Kleme Jurlina (1889.—1973.) iz Živogošća kraj Makarske, koji je zajedno s bratom Nikolom 1909. godine osnovao trgovinu kauri-gumom i otvorio biljarski salon u Sweetwateru u blizini grada Awanuia. 1928. godine započinje s izvozom vlastite gume. Zahvaljujući njemu i njegovoj potpori na Novi Zeland su se doselili mnogi Živogošćani, te je na taj način Sweetwater postao snažna zajednica hrvatskih obitelji (Jelicich, 2008., 207-209). Potrebno je spomenuti i Iliju Mandića, još jednog poznatog industrijalca, uglednog iseljenika i vlasnika tvrtke *Mitre & Co.* koja se bavila izvozom kauri-gume.⁷ Možemo pretpostaviti da

⁴ HDA, SOI, kut. 55, sv. 211; Dopis iseljeničkog dopisnika Milana Pavlinovića Ministarstvu socijalne politike, odsjek zaštite iseljenika, 5. siječnja 1937., 1.

⁵ HDA, SOI, kut. 55, sv. 216, Dopis o Jugoslavenskoj koloniji u Aucklandu, Novi Zeland, 15. listopada 1938.

⁶ HDA, Iseljenički komesarijat (dalje: IK), kutija 564, svezak 105, Dopis iseljeničkog dopisnika Milana Pavlinovića o radu Jugoslavenskih klubova u Novom Zelandu, Auckland, 9. kolovoza 1938.

⁷ HDA, SOI, kut. 55, sv. 214, Članak o smrti Ilije Mandića.

se njegovo poduzeće bavilo i uvozom i izvozom začina i maslinova ulja, jer je ta informacija naznačena na memorandumu pisma koje je gosp. Mandić poslao gosp. Bartulici.⁸ Također, u izvještaju Kr. povjereništva za socijalnu skrb iz 1921. godine spominje se i izvjesni Ivan Ujdur iz Dalmacije kao najbogatiji trgovac kauri-gume u Aucklandu, no, nažalost, to je jedini podatak o njemu kojim u ovom trenutku raspolažemo.⁹

Došavši u Novi Zeland 1904. godine iz Selca na otoku Hvaru, Antun Petrić (1882.—1969.) priključio se bratu Fabijanu (1878.—1965.), koji je stigao nešto prije. Nije se samo bavio trgovinom kauri-gumom, zaslužan je i za izum posebnih strojeva koji su olakšavali posao eksploatacije smole (Jelicich, 2008., 205-206). Također, osnovao je posebno društvo za eksploataciju kauri-gumom.¹⁰ Jedan od inovatora koji je svojim izumima također unaprijedio načine eksploatacije smole kaurija bio je Nikola Čović (1887.—1963.) iz Tučepa kod Makarske, koji se 1905. doselio u Ahipara Hill (Jelicich, 2008., 58).

Mnogi su doseljenici, nakon što su stekli ušteđevinu iskopavanjem smole kaurija, investirali u svratišta, tzv. *Boarding-houses*. Na taj način postali su poznati ugostitelji, a zahvaljujući tome važni za razvoj ugostiteljstva i hotelijerstva u Novom Zelandu. Marko Marinović o našim gostioničarima na Novom Zelandu u listu *Napredak* piše: »Ne zna se tačno tko je započeo ovu vrstu rada u N. Z. Stalno je ipak da je Ivan Kurte bio jedan od prvih u New Plymouth još kroz vrijeme prvog svjetskog rata. Poznat kao 'kralj pržaća', on je naputio neke druge naše na taj rad. Počeli su se pojavljati u grupe ili pojedinci najprije u manjim gradovima Wanganui, Stratford, Hawera, Taumaranui, Te Kuiti itd... U sredini Aucklanda danas postoji oko 20 takovih poduzeća.«¹¹

Jedan od poznatih hrvatskih ugostitelja u Novom Zelandu bio je i Josip Frančić (1867.—1921.) koji se u Auckland doselio 1905. godine iz Vrgorca u Dalmatinskoj zagori. Nakon što je godine 1897. otvorio svratište *Sydney House* te ga iduće godine prodao Ivanu Biliću, odmah je potom otvorio novo svratište *Svak k svomu* koje je opstalo do 1903. godine (Jelicich, 2008., 68-70). Koliko su ta svratišta bila korisna našim iseljenicima koji su pristizali u Novi Zeland svjedoči i pismo N. Matutinovića objavljeno u *Pučkom listu* 1. lipnja 1897. godine u ko-

⁸ HDA, SOI, kut. 55, sv. 211, Pismo Ilije Mandića gosp. Bartulici, 10. srpnja 1934.

⁹ HDA, IK, kut. 564, sv. 105, Dopis Kr. Povjereništva za socijalnu skrb o Novom Zelandu, 14. travnja 1921., 2.

¹⁰ HDA, SOI, kut. 55, sv. 211, Članak o uspješnosti poduzetnika Antuna Petrića, *Jutarnji list*, 3. veljače 1934.

¹¹ HDA, SOI, kut. 55, sv. 211, Članak Marka Marinovića o životu gostioničara u Novom Zelandu, *Napredak*, 29. ožujka 1947.

jem piše: »Ali sada fala Bogu, unaprijed ne treba da naš sviet tako vrluda po ulicam i da stavlja u nepriliku svoj život. Svima na znanje neka je da su naša braća domoroci Joze Franić i Ivo Segetin otvorili gostionu u Aucklandu, koja će biti mnogo korisna za naš narod« (Bezić Filipović, 2006., 11). Od poznatih ugostitelja potrebno je spomenuti P. Stanića, vlasnika restauracije *Still going strong*, zatim George Mihaljevića i njegov restoran *Tiffin* te M. Dragičevića.¹²

Osim trgovine smolom, prvo zanimanje kojim su se naši iseljenici počeli baviti bilo je vinogradarstvo. U knjizi *Winemakers of New Zealand* Dicka Scotta spominju se i hrvatski iseljenici te se navodi da se naši vinogradari u Novom Zelandu prvi put javljaju u izvještaju *Agricultural Departmenta* iz 1896. godine (Čizmić, 1981., 53-54). Bavljenje vinogradarstvom nije bio lagan posao — smatralo se da klima nije dobra za rast loze; budući da je tamošnje stanovništvo prednost davalo pivu, nije postojala kultura ispijanja vina; broj tzv. krčmi bio je malen; a prednost se davala uvoznom vinu.¹³ Ipak, nakon što je ustanovljeno da loza dobro uspijeva te da su grozdovi veliki, mnogi su se počeli baviti tom granom poljoprivrede.¹⁴

Najbrojniji vinogradi naših iseljenika nalazili su se na području Hendersona kraj Aucklanda. Tu se posebno ističe mjesto Oratia, koje su uglavnom naselili iseljenici iz Podgore kraj Makarske, pa je taj kraj među iseljenicima poznat i pod nazivom *Mala Podgora* ili *Dalmatinsko selo* (Holjevac, 1967., 232). Jedan od prvih naših vinogradara bio je Stipan Jelaš (1874.—1946.) iz Drvenika kraj Makarske. Doselio se u Novi Zeland u srpnju 1896. godine te je, nakon što je stekao ušteđevinu, kupio zemlju u blizini Hendersona u Valley Roadu, gdje sadi prve vinograde. Od 1902. godine, usprkos poteškoćama, posao s vinom krenuo je uzlaznom putanjom, a *Pleasant Valley Wines*, utemeljen 1902. godine, postaje prvi vinograd jednog Hrvata na području Novog Zelanda. Posao s vinom preuzima poslije njegov sin Moscow, koji je unaprijedio i modernizirao način proizvodnje vina (Jelicich, 2008., 104-105).

Jedan od istaknutijih vinogradara bio je i Šimun Mijo Ujdur (1882.—1953.) iz Gradaca kraj Makarske. Trajno se naselio u Novom Zelandu 1903. godine te je od novca zarađenog kopanjem smole u Swanson-Hendersonu kupio zemlju i zasadio vinograd. Njegov *Birdwood Vineyard*, osnovan 1914. godine, postao

¹² HDA, SOI, kut. 55, sv. 216, Dopis Iseljeničkog komesarijata o Jugoslavenima u Aucklandu, 15. listopada 1938.

¹³ HDA, SOI, kut. 55, sv. 211, Članak Marka Marinovića o hrvatskim vinogradarima u Novom Zelandu.

¹⁴ HDA, SOI, kut. 55, sv. 211, Dopis Milana Pavlinovića uredništvu lista *Pučka prosvjeta*, Split, 1. kolovoza 1931.

je nadaleko poznat, a Ujdura zahvaljujući tome čak zovu ocem vinogradarstva u Hendersonu.¹⁵ Nakon osnutka udruženja novozelandskih vinogradara 1926. godine pod nazivom *Viticultural Association of New Zealand*, Ujdur je izabran za njegova prvog predsjednika i na toj je funkciji bio sve do 1946. godine. Osim navedenog, istaknuo se kao fotograf i društveni aktivist (Gol, 1984., 26-27).

Prema navodima Stephana A. Jelicicha, među uspješnijim vinogradarima bili su i braća Franković, Ivan Vela (1863.—1935.) iz Podgore, zatim Josip Babić (1985.—1983.) iz Runovića kraj Imotskog, Bogoslav Sokolić (1896.—1986.) iz Novog Vinodolskog te Mijo Brajković (1888.—1949). Osim vinogradarstva, dio naših iseljenika okušao se u stočarstvu, odnosno uzgoju ovaca i goveda te posebice u mliječnoj industriji i proizvodnji mlijeka.¹⁶

Grana gospodarstva u kojoj su se naši iseljenici posebno istaknuli svakako je ribarstvo. Jedni od pionira u ribarstvu su braća Janković, Mate i Ivan, koji su 1923. godine prvi započeli s organiziranim ribolovom, a njihov je *Busy Bee* bio najveći ribarski brod u Aucklandu (Čizmić, 1981., 114). Zahvaljujući njima počinje razvitak ribarstva u Novom Zelandu. Navodim samo neke od njih: Visko Gilic (1899.—1989) iz Sumartina na otoku Braču; Marijan Devčić (1879.—1953.) iz Podgore kraj Makarske, koji je ujedno osnivač *Waitemata Fisheries* 1935. godine; Mihovil Marinović (1907.—2002.), također iz Podgore, osnivač poduzeća *Pearl Fisheries Ltd.* koje je s vremenom izraslo u vrlo cijenjeno i uspješno poduzeće; zatim poduzeće *Ocean Fisheries*, koji je vlasništvo G. Jurakovića, te mnogi drugi.¹⁷ O uspješnosti naših ribara svjedoče i brojna udruženja koje su osnovali, među kojima je najpoznatije *Auckland Seine Boat Association Ltd.*, utemeljeno 1934. godine, koje je bilo među najvećim ribarskim trgovačkim zajednicama naših iseljenika; predsjednik mu je bio Filip Vela.¹⁸ Ta je udruga posjedovala 1937. godine 16 ribarskih brodova, na kojima je bilo zaposleno 40 ribara, a u trgovinama i hladionicama bilo je zaposleno još 25 ljudi. Njihov je kapital za navedenu godinu iznosio 60 tisuća sterlinga, odnosno oko 13,5 milijuna dolara.¹⁹ Prema mišljenju Miroslava Crkvenca, iseljeničkog dopisnika iz Aucklanda, napredak naših iseljenika u ribolovu bio bi i znatno veći da vlada Novog Zelan-

¹⁵ HDA, SOI, kut. 55, sv. 211, Članak Marka Marinovića o hrvatskim vinogradarima u Novom Zelandu.

¹⁶ IK, kut. 564, sv. 105, Članak J. Kosovića o životu i radu hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu.

¹⁷ HDA, IK, kut. 564, sv. 105, Dopis o udruženjima hrvatskih ribara u Novom Zelandu.

¹⁸ HDA, SOI, kut. 55, sv. 216, Dopis Iseljeničkog komesarijata o Jugoslavenima u Aucklandu, 15. listopada 1938.

¹⁹ HDA, IK, kut. 564, sv. 105, Dopis o udruženjima hrvatskih ribara na Novom Zelandu.

da nije uvela restrikcije za gradnju novih ribarskih brodova i dobivanje novih ribarskih koncesija.²⁰

Malo-pomalo hrvatski iseljenici prodiru i u urbana, industrijska zanimanja, gdje su također ostavili traga. Spomenut ću samo neke od njih, za početak Luka Paruna pseudonima Peter Louis (1908.—1995.), koji se doselio u Novi Zeland 1926. godine iz Igrana, malog sela kraj Makarske. Po dolasku zainteresirao se za proizvodnju ženskih cipela. Nakon što je izučio tehniku proizvodnje cipela na *Wellington Technical Institute*, otvorio je u Wellingtonu trgovinu. Postupno je širio posao, u kojem mu se pridružio i brat Ivan (1909.—1995.), pa je do 1935. godine već imao više od 300 zaposlenika i 35 trgovina. Ono što je počelo kao mali obiteljski posao preraslo je u veliku tvrtku *De Luxe Shoes Ltd.* te je do današnjih dana Luka Parun ostao zapamćen kao »Novozelandski Bata« (Jelicich, 2008., 269-270). O njegovim uspjesima svjedoči i izvještaj upućen Iseljeničkom komesarijatu.²¹

Nedovoljno istražen u historiografiji bio je izumitelj Mate Marin Kuluz (1888.—1932.) iz Sućurja s otoka Hvara, koji se bavio kinematografijom i fotografijom. Njegovo najveće dostignuće jest izum stroja za automatsku reprodukciju fotografija 1919. godine, no spletom okolnosti, dok je usavršavao izum, poznata fotografska tvrtka iz SAD-a *Eastman-Kodak* patentirala je gotovo identičan. Ubrzo nakon tog događaja, 1930. godine, Kuluz je umro u New Yorku, razočaran i zaboravljen (Jelicich, 2008., 160-161). Ovaj kratak pregled zaključit ćemo poznatim industrijalcima Nikolom Mandićem, koji je posjedovao tvornicu konzervi i koji je 1936. godine osnovao akcionarsko društvo s kapitalom od 20 tisuća funti (Čizmić, 1981., 119) te Ivanom Barbarićem (1880.—1947.) iz Zaostroga kraj Makarske, koji je bio vlasnik kamenoloma *Bluestone Quarry* (Trlin, 1978., 460).

Zaključak

U našoj historiografiji relativno malo prostora posvećeno je Hrvatima u Novom Zelandu. Osim Ivana Čizmića, koji je jedini detaljno obradio tu temu, sve ostalo se svodi na pokušaje. Razlog je svakako i manjkavost izvora o navedenoj problematici. Tu bih željela istaknuti knjigu *From the distant villages — the lives and times of Croatian settlers in New Zealand, 1858—1958.* hrvatskog iseljenika Stephena Andrewa Jelichica, koja je objavljena 2008. godine u Aucklandu te donosi mnogo nepoznatih detalja o životu naših iseljenika u Novom Zelandu. Na-

²⁰ HDA, SOI, kut. 55, sv. 208, Dopis Miroslava Crkvenca o prilikama hrvatskih iseljenika na Novom Zelandu, Auckland, Novi Zeland, 30. travnja 1939., 2.

²¹ HDA, IK, kut. 564, sv. 105, Izvještaj o životu hrvatskih iseljenika na Novom Zelandu.

dajmo se da će doživjeti i svoje hrvatsko izdanje i na taj način probuditi interes za daljnje istraživanje ove teme.

Iz svega navedenog u ovom kratkom prikazu istaknutih gospodarstvenika u Novom Zelandu možemo zaključiti da su se naši iseljenici uspješno integrirali u novozelandsko društvo te da su se mukotrpnim radom i upornošću izdignuli od običnih radnika do cijenjenih i uglednih građana novozelandske zajednice. Također, iako su napuštali svoje domove zbog egzistencijalnih pitanja, pri dolasku u novu domovinu trudili su se ne izgubiti identitet, te su organizirali razne oblike društvenog, kulturnog, vjerskog, pa i političkog života, o čemu svjedoče brojne udruge, novine koje su izdavali i sl. Međutim, većina nikada nije posjetila domovinu koju je napustila. Razlog tome možemo pronaći u prvom redu u teškom imovinskom statusu, kao i velikoj zemljopisnoj udaljenosti. Izravna posljedica toga jest činjenica da je većina njih postala naturaliziranim Novozelancima, te da su u idućim generacijama pomalo počeli gubiti identitet, kao i svijest o hrvatskom podrijetlu.

Izvori

- Savez organizacija iseljenika (HR-HDA 967), Hrvatski državni arhiv
 Iseljenički komesarijat (HR-HDA 107), Hrvatski državni arhiv
 Zbirka fotografija Instituta za migracije i narodnosti: Novi Zeland (HR-HDA-1610-1-26), Hrvatski državni arhiv
 Bezić Filipović, B. (2006.), *Susret svjetova: Hrvatska — Novi Zeland*, Split, Naklada Bošković.
 Urlič, V. (2005.), *Makarski primorci u Novom Zelandu do 1914.*, Makarska, Gradski muzej.

Literatura

- Banović, B. (1987.), Emigracijska politika Austro-Ugarske i iseljavanje iz Hrvatske u razdoblju 1867.—1914., *Migracijske teme*, Zagreb, 3 (3-4): 313-323.
 Banović, B. (1988.), Prvi pokušaj društvenog okupljanja doseljenika iz Hrvatske na Novom Zelandu, *Migracijske teme*, Zagreb, 4 (1-2), 195-200.
 Crkvenčić, I. (1959.), Iseljavanje naših ljudi u New Zealand koncem prošloga i početkom ovoga stoljeća, *Matičin Iseljenički kalendar*, Zagreb, 5 (1): 198-205.
 Čizmić, I. (1981.), *Iz Dalmacije u Novi Zeland*, Zagreb, Globus, Matica iseljenika Hrvatske.
 Gol, N. (1975.), New Zealand i naši iseljenici, *Matica*, Zagreb, 25 (4): 8-9.
 Gol, N. (1984.), Iseljenički fotograf Šimun Ujdur, *Matica*, Zagreb, 34 (2), 26-27.
 Holjevac, V. (1967.), *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, Matica hrvatska.
 Jelich, S. A. (2008.), *From the distant villages — the lives and times of Croatian settlers in New Zealand, 1858.-1958.*, Auckland, Pharos Publications.
 Jugoslaven (1955.), Jugoslaveni u New Zelandu, *Matičin Iseljenički kalendar*, Zagreb, 1 (1): 152-155.

A. Jura: *Istaknuti Hrvati u gospodarskom razvoju Novog Zelanda...*

- Laušić, A. (1985.), Osvrt na neke dosadašnje rezultate istraživanja o iseljavanju iz priobalnoga i otočnog dijela Hrvatske od sredine 19. stoljeća do svršetka Prvoga svjetskog rata, *Migracijske teme*, Zagreb, 2 (1): 57-68.
- Nejašmić, I. (1990.), Iseljavanje iz Hrvatske u evropske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine — Pokušaj kvantifikacije, *Migracijske teme*, Zagreb, 6 (4): 511-526.
- Stanković, P. (1980.), Novi Zeland. U: Stanković, P. (ur.), *Katolička crkva i Hrvati izvan domovine*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Trlin, A. D. (1978.), Jugoslaveni na Novom Zelandu. U: Čizmić, I., Jončić, K., Klemenčić, V., Rotković, R., Telišman, T. (ur.), *Iseljenišтво naroda i narodnosti Jugoslavije*, Zagreb, Zavod za migracije i narodnosti.